

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Plutark, oversat af Gudrun Haastrup, Liselotte Nørgaard og Peter Schousboe, 2019. *Om kvinders mod*. København: Orbis.

Anmälan av Karin Blomqvist

Översättningar av de antika källtexterna till moderna språk blir allt mer angelägna, ju mer kunskaperna i grekiska och latin får träda tillbaka för andra ämnen i skolorna och på universiteten. Översättningarna utgör en mycket viktig del i den s.k. tredje uppgiften, som innebär att universiteten delar med sig av sina kunskaper i form av populärvetenskapliga framställningar och översättningar.

I Danmark kommer det ofta ut nya översättningar av grekisk och romersk litteratur i en takt som gör en svensk avundsjuk. Orsakerna är flera, först och främst naturligtvis det stora kulturintresset bland allmänheten, men dessutom det förträffliga skolämnet Oldtidskundskab (ungefär klassisk fornkunskap), i vilket gymnasieelever får stifta bekantskap med grekiska och latinska texter i översättning. Den föreliggande boken, *Om kvinders mod*, tycks vända sig till just en sådan ung publik.

Plutarchos är en på många sätt intressant författare, som med sitt liv och verk illustrerar mycket av det intellektuella livet bland greker och romare i det tidiga romerska kejsardömet. Mycket av den klassiska grekiska och romerska historien känner vi till just genom Plutarchos. Hans insatser som historiker skulle kanske inte godkännas i modern historieskrivning, men det måste påpekas att han samvetsgrant studerade tidigare historiografer och officiella dokument i arkiven i både Athen och Rom. Han försöker verkligen

redogöra för vad de olika källorna säger och väga dem mot varandra, och det ska vi hålla honom räkning för.

Vidare har Plutarchos haft ett enormt inflytande på Västerlandets senare skönlitterära författare. Utan Plutarchos ingen Shakespeare brukar det sägas; det är visserligen en överdrift, men det ligger mycket i det. Som exempel kan nämnas Shakespeares *Pericles* och *Julius Caesar*. Dessutom har den moderna filmindustrin mycket att tacka Plutarchos för; låt oss bara nämna storfilmen om Marcus Antonius och den förföriska Kleopatra.

Plutarchos föddes mellan 45 och 50 e.Kr. i Boiotien i Grekland och dog ca 120 e.Kr. Han växte upp i en privilegierad familj och fick en påkostad skolgång, vari högre studier i Athen ingick, och reste som ung man omkring i romarriket. Så småningom hamnade han i Rom, där han umgicks i societetet. Han gjorde vissa försök att undervisa i filosofi men nådde inte någon större publik. Så småningom valde han att återvända till Grekland och slog sig ned i födelsestaden Chaironeia. Här fick han bli en stor groda i en liten damm, eftersom han nådde högt upp i hierarkin. Inskrifter bekräftar vad han själv nämner, nämligen att han tog aktiv del i hemstadens styre och dessutom innehade det prestigeladdade ämbetet som Apollonpräst i Delfi.

Den största betydelsen för eftervärlden har dock Plutarchos' skrifter. Dessa brukar traditionellt indelas i de s.k. *Vitae* (parallellbiografier över framstående greker och romare) och *Moralia* (essäer och utläggningar om högt och lågt, brev, redogöranden för midagskonversationer, samt även noveller och kortromaner). Parallellbiografierna är kanske de skrifter som man först kopplar till namnet

Plutarchos, eftersom de innehåller porträtt av kända greker och romare som senare författare ofta hänvisar till. Plutarchos är genomgående starkt moraliserande, och många av de skildrade personerna (men inte alla) framhålls antingen som förebilder att efterlikna eller som avskräckande exempel. Vissa personer skildras dock uppskattande men med reservationer; detta gäller till exempel athenaren Demosthenes och romaren Cicero. Båda var framstående politiker som modigt agerade mot enväldshärskare (Filip II av Makedonien respektive Julius Caesar); båda var utomordentligt skickliga talare men saknade den militärmakt som hade behövts (pennan var i dessa fall inte mäktigare än svärdet). Båda uppvisade dessutom mänskliga svagheter, som girighet och fåfänga, egenskaper som Plutarchos tar avstånd från.

I detta sammanhang är det dock *Moralia* som är mest intressant. Den föreliggande boken är just en översättning av en av dessa texter, *Gunaikôn aretaí* (ungefär *Kvinnors dygder*), som brukar refereras till under den latinska titeln *Mulierum virtutes*. Texten utgör inte en enhet utan består i själva verket av 27 små anekdotiskt utformade essäer över kvinnor som på olika sätt hade visat sig framstående. Plutarchos dedicerar skriften till en yngre släkting, Klea, och han inleder den med att förklara att han är av den uppfattningen att kvinnors bedrifter bör uppmärksammas och ihågkommas.

Jag måste här inskjuta något om titeln. Begreppet *areté*, av romarna översatt till *virtus*, är vittomfattande och i praktiken omöjligt att återge med ett enda ord. Det har traditionellt, sedan Stiernhielms tid, översatts med "dygd" (såsom i hans versepos om Herakles möte med Fru Lusta och Fru Dygd), och det är en term som jag själv om än med viss tvekan har använt i mina egna översättningar. Viktigt att framhålla är dock att det inte rör sig om dygd i den mer inskränkta viktoriaiska varianten, utan snarare hade kunnat översättas med "mannadygd" – om det nu inte hade varit så att även kvinnor

ansågs kunna besitta den egenskapen. Med dygd avses moralisk förträfflighet, klokskap, duglighet eller alla dessa begrepp tillsammans. Eventuellt skulle man kunna använda kvaliteten, förträfflighet.

Den föreliggande översättningen har alltså fått titeln *Om kvinders mod*, eftersom översättarna har velat fokusera på en specifik aspekt av ordet *areté*. Och det stämmer att ett genomgående drag i de flesta av dessa texter är kvinnors tapperhet och civilkurage. Jag noterar dock med intresse att det danska ordet "dyd" uppträder i vissa fall när det behövs, till exempel i anekdoten om Tarquinius Superbus, Roms siste kung, som blev fördriven på grund av sitt eget övermod och "Lucretias dyd".

Vilka är då dessa dygder? Förutom mod och civilkurage prisas kvinnor som inspirerar män till stordåd. De får gärna vara tuffa och självsäkra. Det enda som Plutarchos inte kan förlåta en kvinna för är om hon tycks agera för att promovera sina egna politiska intressen.

Var dessa kvinnor historiska personer? Frågan är egentligen inte relevant, eftersom Plutarchos glatt blandar berättelser om verkliga kvinnor (Kleopatra, Aspasia) med vad vi skulle betrakta som mytologiska (nymfen Egeria, som sägs ha besökt den romerske kungen Numa och gett honom vishet). Hans syfte är ständigt att dra moraliska lärdomar, även om han inte kan dölja sin förtjusning över att ibland helt enkelt berätta en bra historia.

Om kvinders mod utgör just ett lysande exempel på den goda danska kulturbärande verksamheten. Boken är smakfullt illustrerad (med bilder som ger exempel även från dansk tidigmodern historia, vilket gör den extra intressant för dagens läsare). De tre översättarna, med examina i såväl klassiska språk som konsthistoria, religion och moderna språk, har levererat ett sällsynt lyckat exempel på hur levande en antik text kan bli i översättning.

Utan att vilja göra anspråk på någon expertis i det danska språket, kan jag även

som svensktalande uppskatta hur väl texten flyter. Språkligt anser jag mig inte kunna uttala mig om ordvalet (utom möjligen i fråga om begreppet ”dyd”, se ovan), men jag har inte hittat någon översättning att invända mot på det innehållsliga planet. Det är därför med stor glädje som jag varmt rekommenderar boken för alla skandinavisktalande läsare som har intresse för antik grekisk – och därigenom västerländsk – litteratur och kulturhistoria.

Karin Blomqvist är professor i grekiska vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.
E-post: karin.blomqvist@klass.lu.se

Krastev, Ivan & Holmes, Stephen, 2019. *Ljuset som försvann: En vidräkning med imitationens epok*. Göteborg: Daidalos.

Anmälan av Christer Jönsson

Berlinmurens fall 1989 markerade en vändpunkt i världshistorien. Det blev upptakten till Sovjetunionens sammanbrott och Tysklands enande. Tiden efter murens fall präglades av optimism och höga framtidsförväntningar. Bland statsvetare kom diskussionen inom komparativ politik att kretsa kring Francis Fukuyamas tes om ”historiens slut” (*end of history*) och den liberala demokratins slutliga triumf, medan teorin om sambandet mellan demokrati och fred (*democratic peace*) kom att betraktas som näst intill en naturlag inom IR.

När 30-årsminnet av denna omvälvande tid uppmärksammades under 2019, blev kontrasterna mellan dåtidens spirande optimism och nutidens djupa pessimism, gränsande till alarmism, ett återkommande tema. Ett genomgripande skifte i stämningssläge och tidsanda har skett under en tidsrymd på tre decennier – blott en blinkning i ett längre historiskt perspektiv. Många har ställt sig frågan: Vad var det vi förbisåg eller inte lyckades förutse då, när framtiden tedde sig så ljus?

Flera utvecklingslinjer av betydelse för dagens politik varken kunde eller ville vi ta i betraktande 1989. Nationalismens återkomst som dominerande politisk kraft var inte förväntad. Inte heller kunde vi förutse 2000-talets accelererande migrationsströmmar. Vi hade ännu inte insett digitaliseringens olikartade konsekvenser. Klimatfrågan hade ännu inte hamnat högt på dagordningen eller betraktats som ett existentiellt hot. Efter det kalla krigets slut förväntade vi oss en renässans – och inte som idag en djup kris – för det multilaterala samarbetet i FN, EU och andra internationella organ. Ja, listan på oförutsedda skeenden och tendenser kan göras lång.

I betraktelserna över vad som kan förklara den dramatiska omsvängningen i det politiska stämningssläget sedan 1989 har boken av Krastev och Holmes ofta återopats och citerats. Ivan Krastev, bördig från Bulgarien och verksam i Wien, har blivit något av journalisternas gunstling och framstår som en av få statsvetare med nästintill rockstjärne-status i dagens värld. Sedan *Ljuset som försvann* publicerades 2019 har han redan hunnit utkomma med en bok om de politiska följderna av Covid-19 som omedelbart fått stor uppmärksamhet i medierna.

Krastev och Holmes driver tesen att liberalismen har blivit ett offer för sin egen seger i det kalla kriget. I stället för ”historiens slut” markerar årtalet 1989 inledningen på vad de kallar ”imitationens epok”. Den huvudsakliga sprickan i det geopolitiska firmamentet har sedan dess kommit att löpa mellan imiterade och imitatörer. *Imitation* är således deras nyckelbegrepp, och vart de än vänder sig i världen ser de inslag av imitation. De citerar samhällsteoretikern Gabriel Tarde, som i slutet av 1800-talet rent av hävdade att ”samhället är imitation” (s. 17).

Tre fall av imitation studeras i detalj. Utvecklingen i Central- och Östeuropa efter 1989 karakteriseras som ”imitation som påbud”; i Putins Ryssland handlar det om ”imitation som hämnd”; och USA under